

TÖRLESZTŐ RÉSZLET

– Tudom én, hogy van ez, gyerekek – halom ma is a megértőn legyintő hangsúlyt a mondatában, negyvenhárom év elteltével. Ott ültünk általa teremtett társaságunk első törzshelyén, a Pipa utcai Csarnok sörözőben, pincér állt fölöttünk, s ő fizetett. Gyakorlott mozdulatokkal oszlopokba rendezte az öszszegyűlt aprót, hogy felmérje, a saját fogyasztásának költségein túl hány forinttal kell még kipótolnia az összeget ahhoz, hogy immár gondosan kisimított papírpénzek alakjában a türelmet mímelő pincér kezébe emelje. Köszönjük! – mondta, s közben a pincér foltosan oldalazó szemébe nézett kijelentő módon, mintha magától értődő volna, hogy amaz éppoly komolyan veszi szerepét az életben, mint ő. Huszonhat éves volt ekkor, mai szemmel nézve tehát – Úristen! – félig még egészen fiatal ember, aki nem föltétlenül áll biztosan a lábán a földön. Ő azonban akkor már tanársegéd volt az ELTE BTK modern magyar irodalmi tanszékén, és nagyon is a saját lábán állt. Mindössze hét évvel volt idősebb nálunk, társaságunk egy-két korosabb tagjánál pedig alig egy-két

(négy-öt) évvel csupán, lényé mégis a szellemi és egzisztenciális felnőttég természetes tekintélyével magasodott fölénk. Ismerte ráadásul az Életet és az Irodalmat, efelől már első néhány szava hallatán pillanatnyi kétségünk sem lehetett, épp azt a két dolgot tehát, amelyeket megismerni a leghőbb vágyunk volt nekünk is.

Hiszen nem másért, ezért látogattuk már 1974 őszén Rácz Endre, a kiváló nyelvész egyetemi előkészítő előadásait a közgázon (*Kis magyar nyelvtanát* azóta is használok, öngyilkosságát sajnálom), majd ezért ültünk vissza az óriás terem padjaiba 1975 januárjában, hogy egy számunkra addig teljesen ismeretlen fiatalember előadásait hallgassuk a modern magyar irodalomról, majd megokosodván sikeres felvételit tegyünk a főt említett egyetem és kar valamely szakpárjára, melyek közül az egyik általában a magyar volt. Roppant vállalkozás volt ez, amit a fiatalabb korosztályok tagjainak ma bizonyára nehéz megérteni. Felvételt nyerni – s rá első nekifutásra – az említett egyetem említett karára a hetvenes évek Magyarországon komoly nemzedéki (és társadalmi) tekintély birtokába juttatta a szerencsés keveseket, s ennél fogva nehezebb volt, mint bármely más egyetemre bejutni. Azokon a szakpárokon, amelyeknek egyik tagja a magyar vagy a történelem volt, a túljelentkezés rendre meghaladta a hússzoros arányt, semmi meglepő nem volt tehát abban, hogy mi, előkészítőre jelentkeztünk színültig megtöltöttük a közgáz (akkori hivatalos nevén: Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem) legnagyobb előadóinak egyikét. És innen van a valahai társaságunk neve is, EJBE, vagyis: Előkészítőre Jelentkezettek Baráti Egylete. Nem emlékszem már, melyiküinktől származik a név, valószínűleg közös alkotás volt, ám jól láthatóan magán viseli az élet – visszazármaztatván már ama nagybetűt jogos tulajdonosának, Ady Endrének – fiatalos szeretetét.

Társaságunk történetét, avagy inkább: a mi-benlétét maga Tamás írta meg először épp e lap hasábjain, a barátom és alapítótársam, Hekerle Laci halálának huszadik évfordulójára szerkesztett emlék-összeállításba (Kígyópálinka – Fény-

és árnyképek Hekerle Lászlóról. *Ex Symposion*, 56. szám, 78–84. p.). És megírták itt most páran a tagjaink közül is, persze mindenki azt a világból (kinek-kinek a maga világából is) emelkedő, eksztatikus másfél-két évet, amely a maga idejében – úgy hiszem – fontosabb alkotása volt Tamásnak, mint utóbb a könyvei. Talán várt tőlem életében valamit magunkról, valami többet annál az egy-két mondatnál, amit leírtam *A Bécsi úton*ban róla és magunkról, mégis inkább azt hiszem, megértette, hiszen mindent megértett, hogy nekem ez így nem megy, s hogy én igazán csak a halál után tudok írni. Na, hát itt van, megint itt van a halál, ezúttal az ő saját halála. Csak ami minket illet onnan a Csarnok sörözőből, majd Prágából, Krakkóból, Varsóból, Hollókőről, Aligáról, Velencéről, különféle lakásokból és még különfélebb egyéb vendégterekből, messze nem ő az első: Hekerle, Herczeg Zoli és Bratka Laci után a negyedik férfiú már. Diplomája – ha jól tudom – egyedül neki van közülük. De mindegy is, már a világegyetem hallgatói mind.

Az első lengyelországi utunk alkalmával elmentünk Auschwitzba is. Elvitt bennünket oda is, mondhatom bizonyos értelemben, bár a szándék, hogy a legmélyebb emberi gonoszság milliók hamvába holt színterének meglátogatása éppúgy a dolgunk, mint a krakkói óváros megtekintése, ugyancsak közös volt és magától értődő. Valahogyan új tudást adott át ott is nekünk, csak hogy akkor a hallgatásával, ő, a szavak embere. Örmény származását ugyan addigra tudatta már velünk, ám azt nem, hogy nagyszüleinek az első világháború végén az 1915-ös örmény népirtással megalapozott török fenyegetés elől kellett menekülniük Isztambulból. Nem csupán úgy volt tehát túlélő, mint valamenynyien a földön, hanem egy kissé szorosabb értelemben is. Talán ennek is köszönhette végtelen érzékenységét, megértő és beleélő képességét, amelyet bármely ember, avagy a különféle társas viszonylatok tűpontos érzékelésében éppoly erővel kamatoztathatott, mint híres mű-, s azokon belül is elsősorban verselemzéseiben. Szellemi személye – s ezt a kezdetektől jól láthattuk – nem pusztán

az úgynevezett nagy tudása okán volt érdekes, látó és láttató képessége tette azzá. Amit egyszer hallott, megnézett vagy olvasott, azt nem csupán megőrizni volt képes, de a vita, az előadás, avagy az írás pillanatnyi szükségletei szerint azonnal mozgósítani is, könnyedén cikázva tudása számunkra bejárhatatlannak tetsző tereiben. Tájékozódása és szemlélete messze túlhaladt az irodalmon, amikor egyszer arra kértük – talán 1977 nyarán, erre már nem emlékszem pontosan –, hogy tartsunk egy zsidósággal kapcsolatos beszélgetést, tőlem mindössze annyit kért, mikor aligai nyaralónk sűrű ágyain zsúfolódva elhelyezkedtünk, hogy mondjak egy kis bevezetőt, majd meghökkentő fölkeszültséggel végigbeszélte és -vezette a vagy háromórás beszélgetést. Egy múlt századfordulós apróhirdetés éppúgy életre kelt a keze közt, mint egy név, egy Tandori-sor, egy egész regény, egy film, egy festmény vagy egy tanulmánykötet. A szellemi tárgyak nyomban fölhevültek a szavai által, s a létezés gyönyörének médiumává váltak. Hogy is ne gyakorolt volna ránk elsöprő hatást?

Szabálytisztelete példás volt, ez önmagában is kiemelte a hazai sokaságból. Amikor például egyik (sajátos személyiségképlettel élő) társunk – talán 1976 májusában, de ebben sem vagyok bizonyos – valami nő-dolog ürügyén felhorgadt atavisztikus összezőrdülés hevében az óbudai Fő tér gránitkövezetéhez vágta, utóbb megírta nekem levélben (ki „előfelvételis” egyetemistaként épp a katonai szolgálatomat töltöttem Hódmezővásárhelyt), hogy barátunk egy a dzsúdóban teljesen szabályos dobással terítette le őt.

Szólt ő időben, amikor látta (és élte) elemelkedésünket, hogy figyeljünk és vigyázzunk, mert nem lesz ez mindig így, nem fürödhetünk örökké versben és beszélgetésben. Önön személyétől is igyekezett eltávolítani minket, mondván, nem ő az egyetlen tanár és ember, akire figyelünk érdemes, és nézzünk és hallgassunk majd mást is az egyetemen, hogy azután újra beszélgethessünk. Mivel én érzelmi dolgokban mindig is nehéz felfogású voltam, nálam határozottabban kellett föllépnie: első éves egyetemistaként –

bár magyar szakos végül sosem lettem – jelentkeztem Tamás Nagy László speciális kollegiumára – speckoll: van még ilyen? –, némi verselemzését nem is először hallva-látva így. Valamikor a félév közepén került sor a *Menyegzőre*, s én lelkesedésemben vadul jelentkeztem, fölolvashatom-e a verset. – Nem – válaszolta röviden hét-nyolc, számunkra lényegében idegen ember előtt, rám sem nézve, s amiként tervezte, fölolvasta ő. Az elszakadás megtörtént hát, ami rendjén is volt. Azóta azonban valahogy nem folytatódott a beszélgetés, s végképp nem váltott át a maradék négy évtizedben más, újabb minőségbe. Forma szerint persze rendben volt minden, és az egyszer létrejött kötődés teherbíró maradt – egymásnak adott kötetek dedikációi a tanúságtételei ennek –, arra a hőfokra azonban sosem melegedett vissza, amelyet az 1975–76-os, hihetetlenül sűrű két esztendő társas hevülete megteremtett. A mester-tanítvány viszonyt sosem váltotta fel más alapokra épülő kapcsolat, e váltás kudarcát Hekerléhez való viszonyában maga Tamás tárta fel fönt említett írásában. (Velem kapcsolatban ráadásul egy kisebbfajta személyiségismereti kudarcot is elkönnyvelhetett. Amikor a kilencvenes évek elején már megindult történészpályámat megszakítva szépírássá fogtam, személyes beszélgetésben vallotta meg, hogy erre sosem számított. Beismerése mindemellett, s ezt is el kell mondanom, örömteli és nagyvonalú volt.) A hetvenes évek végére a társaságunk is szétszéledt, valószínűleg ugyancsak elkerülhetetlen okokból. Így volt és így van ez, még ha az az életszakasz örökre összeköt is bennünket, itthoniakat és kintieket, élőket és holtakat.

Nagyon jól tudom azonban, hogy mivel tartozom neki szellemileg és emberileg (mi ráadásul együtt fociztunk és kosaraztunk is jó néhányszor), e tartozásomból igyekszem törleszteni egy keveset most, az emlékszám összeállításával is. Vérbeli tanár volt, ami azt is jelenti: hogy végtelenül önzetlen szellemi személyiség. Roppant ritka erény ez az olyan embereknél, akikben egyébként nagyon is megvan a képesség a narcisztikus szellemi kielégülésre. Fölemelt kötetel a kezében kiabált

például örömeiben egyik társunk lakásának padlószőnyegén ülve, amikor hajnali öt óra körül, közös Medáliák-elemzésünk talán hetedik órájában megkérdezte, miért áll csak egy versszakból a füzér tizenkettedik darabja, s én azt feleltem: a nyitott medália. Amiket ilyen alkalmakkor lelkesedésében mondott, nem csupán nekem, mindenkinek, aki egy-egy szavával fellobbantotta benne a tanítás és kérdés élvezetének örömét, avval szinte megalapozta a jövőnket, s még inkább a hitet önmagunkban, hogy van keresnivalónk az irodalomban, és az irodalomnak is lesz keresnivalója bennünk. Tudomásom szerint a miénkhez hasonló kvázi diáktársaságot nem hozott össze életében többé, bár bizonyára számos tanítványa őriz magában a bennünk hagyottakhoz mérhető mély nyomokat. Az elmaradt beszélgetésekért nyilván magamat is okolhatom, még ha e motívum – jól jellemezvén személyes ügyekben oly zárt alakját – visszatérő eleme is a különféle emlékezéseknek.

A statisztikában egy irodalomtörténészt (kritikust, esszéistát s így tovább) kitűnően pótolhat egy másik, az életben és az irodalomban azonban nem. Az istenadta és a megszerzett szellemi javak és készségek, valamint az általuk teremtődő szellemi módok együttállása mindig és mindenkinél egyszeri és megismételhetetlen, leghűbb lenyomata ennek amúgy kinek-kinek a könyvtára, amely a halál után előbb-utóbb szétszéled. Vannak és bizonyára ezután is születnek majd irodalmárok, akik jól beszélnek és írnak, akik látató erővel tanítanak, vagy akik ízes ítélettel tállalják elénk a pálinkával sem mindig könnyen emészthető szövegszeleteket. Ám a különféle szellemi szerepeknek az a sűrűsödése s főként együttélésüknek az a módja, amelyet Tamás épített föl az irodalomban, úgy hiszem, mindörökre pótolhatatlan marad.

